

Den nya skepticisimen

Krav på samhällsingrepp i marknadsekonomin har en lång historia inom nationalekonomin. Knappt hade insikten om marknadsekonomin välsignelsebringande egenskaper börjat växa fram, förrän välfärdsteoretikerna fann en mängd avvikelser i verkligheten från den rena konkurrensmodellen, vilka motiverade det ena eller andra ingreppet från samhällets sida. De "klassiska" fallen av s k marknadsmislyckanden kan sorteras in under tre huvudrubriker.

För det första effektivitetsmislyckanden. Vid förekomst av väsentliga stordriftsfördelar (naturliga monopol), externa effekter (som buller- och miljöstörningar) eller kollektiva varor (som radiosändningar och försvar) misslyckas marknadssystemet att använda samhällets resurser på ett för medborgarnas välfärd önskvärt sätt. Lösningen har vanligtvis ansetts vara att samhället prisreglerar eller tar över de naturliga monopolen och försörjningen med kollektiva nyttigheter, varvid uppkommande finansiella förluster fördelas på medborgarna skattevägen enligt vissa regler. Externa effekter anses inte vanligen motivera samhälleligt övertagande, men däremot en samhällelig styrning av verksamheten genom lämpligt avvägda skatter och subventioner.

För det andra fördelningsmislyckanden. Det är allmänt erkänt att marknadsprocessen inte automatiskt leder till en fördelning av samhällets resurser som kan betecknas som rättvis enligt någon rimlig definition. Receptet har varit klart: samhället måste gå in och omfördela inkomsterna så att rättvisa skapas.

Slutligen stabilitetsmislyckanden. Det revolutionerande i Keynes budskap var att moderna marknadsekonomier kunde hamna på en aktivitetsnivå där samhällets resurser var långt ifrån fullt utnyttjade, utan att några inneboende jämviktsskapande krafter tenderade att föra ekonomin tillbaka till full sysselsättning. Det var därför nödvändigt för samhället att bedriva en aktiv konjunkturpolitik för att motverka de inneboende cykliska svängningarna i den privata ekonomin.

Med de verktyg som ekonomerna tillhandahöll på dessa områden föreföll vägen ligga öppen till en perfekt fungerande ekonomi. Genom statliga ingrepp där marknaden misslyckades skulle man kunna uppnå ett högt och effektivt utnyttjande av samhällets resurser med en rättvis fördelning av produktionsresultatet bland samhällets medborgare. Men den rosiga interventionsoptimismen har senare fått bereda plats för en grå och krass skepticism. Ekonomer har blivit allt mindre villiga att oförbehållsamt rekommendera samhällsingrepp av olika slag. Istället har kommit förslag om inskränkningar i politikernas handlingsfrihet på det ekonomiska fältet. Det har föreslagits allehanda automatiskt verkande system för att undanröja behovet av diskretionära politiska ingrepp. På många håll har denna nya tendens kommit att uppfattas som utslag av knarrig gammelkonservatism: de samhällsbevarande krafterna värjer sig med alla medel mot politikernas radikala reformiver. På andra håll har tendensen givits en mer personlig tolkning: elitistiska eko-

nomer betraktar ekonomin som en alldeles för allvarlig angelägenhet för att handhas av politiker. Ordet "politikerförakt" har förekommit i sammanhanget.

Men ingen av dessa tolkningar är riktig. Den nya skepticismen är underbyggd av en pågående vetenskaplig utveckling och förtjänar att tas på allvar. Vad som hänt är att ekonomerna upphört med att förlita sig på en fiktiv upplyst despot, som slaviskt följer deras detaljerade anvisningar om hur det ofullkomliga ekonomiska systemets alla misslyckanden skall lösas. Istället har man börjat jämföra marknadsprocessen och den politiska processen som två olika vägar att lösa samma problem. Man ställer frågan: ger den politiska processen en effektivare allokering, en mer rättvis fördelning, en mer stabil ekonomisk aktivitet? Att den politiska processen ger ett *annorlunda* utfall är nog klart, men för en välfärdsanalytiker gäller inte vad som ibland framställs som en truism i svensk politisk debatt: att ett utfall är bra *därför att* det ernåtts genom den politiska processen. De två processernas resultat måste jämföras med lika villkor.

Producenten framställs i marknadsanalysen som ytterst styrd av konsumentens smak och sitt eget vinstbegär. På samma sätt uppfattas nu politikern i analysen av den politiska processen som ytterst styrd av väljarnas önskemål och sin egen strävan efter politiskt mandat. (Här finns alltså inget utrymme för något förakt för politikern som person.) Väljaren i sin tur framställs vanligtvis lika rationellt och egennyttigt kalkylerande som konsumenten i marknadsanalysen.

Utän anspråk på att göra rättvisa åt den omfattande teorin om kollektivt beslutsfattande kan man nog hävda att slutsatserna beträffande den politiska processens förutsättningar att klara marknadsmisslyckandena ofta blir nedslående. Vid tillämpning av den enkla majoritetsregeln kommer externaliteter, finansiella underskott och andra skattebördor att överlastas på väljarminoriteter, inkomster kommer att omfördelas från politiskt svaga till politiskt starka, den ekonomiska aktiviteten kommer att manipuleras för att te sig mest gynnsam inför allmänna val.

Nu är det naturligtvis så att både den politiska processen och väljarbeteendet är mer komplexa än vad de framställs i enkla modeller för kollektivt beslutsfattande. Individerna är sannolikt mer altruistiska i väljarbåset än i snabbköpet. Men detta hindrar inte att de enkla modellerna ändå visat en nära nog förbluffande förklaringskraft i många sammanhang. Se på den politiska dragkampen om exempelvis trafikpolitiken eller beskattningen av olika boendeformer! Se på våra väldiga inkomstfördelningar, som lämnar en mängd politiska minoriteter långt under genomsnittsnivån! Se på västvärldens politiskt betingade svängningar i sysselsättning och inflation under de senaste årtiondena! I dessa fall ligger verkligheten betydligt närmare grovt tillyxade kollektiva beslutsmodeller än fint utsnidade välfärdsteoretiska och stabiliseringspolitiska rekommendationer.

Härav alltså den nya skepticisism som alltmer kommit att ersätta den tidigare interventionsoptimismen. Den förtjänar som sagt att tas på allvar oavsett politisk hemvist. Det är nödvändigt att acceptera att frågan om statsmaktens roll i en marknadsekonomi inte i första hand är en politisk trosfråga. Den låter sig analyseras och värderas med vetenskapliga metoder, och det poli-

tiska elementet kommer in först när det gäller att granska de premisser som ligger bakom de vetenskapliga analysmetoderna och värdeskalorna. Ju förr denna insikt nås, desto tidigare föreligger förutsättningarna för en ny — och mer välgrundad — optimism om vägen till ett bättre ekonomiskt system.

Jens Von Sydow